

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

De nordiska folknamnen hos Jordanes

Areskoug, Malte

Fornvännen 1-15

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1972_001

Ingår i: samla.raa.se

De nordiska folknamnen hos Jordanes

Av Malte Areskoug

Diskussionen om de nordiska folkstammarna i Jordanes' gotiska historia tycks inte kunna avstanna. Det måste ligga något i ämnets natur som särskilt tjsuar. Senast har J. Svennung utförligt behandlat folknamnen. Då ett nytt bidrag här lägges fram, sker detta i förvissning om att diskussionen måste fortsätta. Trots intensiv och framgångsrik forskning finns det åtskilligt att rätta till och åtskilligt att lägga till. För orientering om Jordanes och hans verk m. m. samt för upplysningar om litteraturen i ämnet och om tidigare namntolkningar hänvisas till arbeten av L. Weibull, J. V. Svensson, E. Wessén och J. Svennung.¹

Jordanes nämner först tre folk som enligt honom bor i norra delen av ön Scandza (Skandinavien): adogit, screrefennae och suehans. Det första namnet anses syfta på folket hálöyger, fno. háleygir, i Helgeland, fno. Hálogaland. De båda andra namnen avser »skridfinnar» dvs. samer, och svear.

Av folken i västra och sydvästra Skandinavien nämner Jordanes ett 20-tal. Först kommer en grupp i nordvästra Skåne och södra Halland: theutes, vagoth, bergio, hallin, liothida. Tre av namnen har man tolkat. Theutes är folket vid Tjute å, en biflod till Råån, i södra delen av Luggude härad; bergio är folket i Bjäre härad nordost om Skälderviken; hallin är folket vid Hovs hallar längst ut i nordväst i Skåne och vidare i södra Halland.

Vagoth har enligt Weibull bott vid Skälderviken (jfr isl. vágr m. 'vik'). Med utgångspunkt härifrån kan man tolka senare leden som

¹ L. Weibull, Jordanes framställning av Scandza och dess folk (i: *Vetenskaps-Societeten i Lund Årsbok* 1925; se L. Weibull, *Nordisk historia* I, s. 43 ff.). J. V. Svensson, De nordiska folknamnen hos Jordanes (i: *NoB* 1917, s. 109 ff.). J. Svennung (i: *Fornvännen* 1964, s. 1-23, 65-102; 1965, s. 1-41). Dens., *Från senantik och medeltid* I, II. E. Wessén, Nordiska folkstammar och folknamn (i: *Fornvännen* 1969, s. 14 ff.).

latinsk transkribering av ett ord motsvarande isl. *od*, *oddr*, fsv. *odder*, *udder* av germ. **uzða-* 'udde'. Namnet *vagoth* kan betyda 'udden vid viken' och syfta på den spetsiga udden sydväst om Skälderviken med Kullen längst ute i nordväst. Kullabygden är den norra delen av Luggude härad.

Liothida kan inte, såsom en del forskare har trott, beteckna något folk vid Lödde å mellan Lund och Landskrona.² Andra har velat ställa namnet samman med häradsnamnet *Luggude*, äldst skrivet *Lyuthgudhæreth* (Valdemars jordebok, 1200-talet). Som folknamn får man tänka sig en ursprunglig form *liothidae*.³ *Liothida* kan vara bildat av ordet *liuð*, motsvarande isl. *ljóðr* m. 'folk' jämte tillhörighetssuffixet *-iða* (*liuðið-*) och kan ha betytt 'den folkrika'. Man kan här förutsätta ett urn. *liuðiðō*, ett svagt femininum av ett substativerat adj. *liuðiðaR*. *Folk* bör kunna ha betydelsen 'krigsfolk, manskap'. Namnet kan ha syftat på den gamla borg, kring vilken senare staden Helsingborg växte upp, nämnd av Adam av Bremen och kanske byggd redan under folkvandringstidens tidigaste skede, för oss känd som »hälsingarnas borg». Jämför *hælsingas* i den anglosaxiska dikten *Widsith* (omkr. 650).⁴ Den hals eller landtunga som *hælsing* syftar på, kan lika väl ha varit näset med Kullen som udden vid Helsingör på Själland. En vik av Skälderviken heter *Halsahamn* (Jonstorps och Farhults socknar). I detta namn kan *hals* beteckna hela det stora näset med Kullen längst ute i nordväst. Namnet *Kullen* (med akut accent) betyder 'hjässan, huvudet' och passar bra som namn på den yttersta höga udden på halsen.⁵ *Liothida* 'den manskapsrika borgen' var hälsingarnas borg. Det folk som borgen var rik på, var manskap från »halsen». Det är möjligt att man har haft ett namn på näset med Kullen, som innehållit både ordet *liuð* 'folk' och det nyss nämnda namnet på näset, Jordanesnamnet *vagoth* 'vik-udden', således ett namn som kunde ha skrivits ungefärligen **liudhvagodde*, **liuthvagodde* (-*udde*). Liksom de urnordiska namnen *HlewagastiR* och *FrawaradaR* i isländsk form skulle ha blivit *Hlegestr* och *Fráráðr*, skulle det här konstruerade **liudhvagodde* (-*udde*) bli **liudhgudde*. Namnet **Liudhgudde herad*, **Liudhgudherad* överensstämmer med den första skrivningen av häradsnamn *Lyuthgudhæreth* (se ovan).

² J. Sahlgren, *Hälsingborgstraktens ortnamn*. Dens., *Valda ortnamnsstudier*, s. 281. Dens. i *NoB* 1959, s. 4. J. Palmér, *Lödde å och Jordanes' liothida* (i: *NoB* 1928, s. 20 ff.).

³ J. Svennung (i: *Fornvännen* 1964, s. 77).

⁴ J. Sahlgren, *Valda ortnamnsstudier*, s. 287, not.

⁵ a.a. s. 285 ff.

Härmed har namnet *Luggude härad* fått en annan förklaring än den som J. Sahlgren lade fram 1918, då han tolkade det som 'äringsgudinnans härad'. »Den av mig framställda tolkningen av häradsnamnet *Luggude* anser jag ingalunda vara säker», skrev Sahlgren 1925.⁶

Jordanestexten fortsätter sålunda: »Post hos ahelmil, finnaithae, fervir, gauthigoth ...» (dock utan skiljetecken). Här talas om folket i Finnveden i Småland, folket i Fjäre härad i norra Halland samt götar-na. Något folk ahelmil har man inte kunnat få tag i. Weibull föreslår en läsning *a helmil*, där *a* är latinsk preposition och *helmil* är folknamnet. Med detta uttryck skulle Jordanes ha menat att de folk som följer i uppräknigen inte skall sökas i ordning efter det folk han i det föregående sist omtalat utan efter *helmil*.⁷ De många tolkningar av *ahelmil* eller *helmil* som har sett dagen kan förbigås. Riktigt är K. G. Ljunggrens påpekande att vi ur namnet skulle kunna skala fram roten urn. **helm* 'hjälm'.⁸ Uppslaget har dock inte lett till någon antagbar lösning.

Den forntida bygden innanför Skälderviken, den bördiga slättbygd som Jordanes omtalar, slutade i öster i trakten av Östra Ljungby. Härifrån leder Lagastigen upp till Finnveden i västra Småland, till Jordanes' finnaithae. I första hand bör man söka efter *helmil* här. Lagastigen leder över Örkelljunga, det forna Ödknaliung (jfr ä. da. *öthken* 'öken, dvs. ödemark'). Kyrkbyn ligger vid Hjälm-sjön; i sjöns namn finner vi den ännu kvarlevande motsvarigheten till Jordanes' *helmil*. Folket i bygden nedanför Hallandsåsen kunde ange en plats inom sina utmarker, varifrån färden skulle ställas, om man ämnade ta sig fram genom skog och över myr till Lagan för att sedan följa denna upp till det folk som Jordanes kallar *finnaithae*.

För att identifikationen skall kunna anses vara riktig måste de språkliga förhållandena utredas. Man kunde ju tänka sig att sjöns namn syftar på någon hjämliknande terrängformation i närheten, men det är svårt att finna någon sådan. Sjöns form påminner knappast om en hjälm. Ordet *helmil* visar hän på en bildning med suffixet *-il* eller *-ila*, motsvarande fvn. *hjalml* i *hjalmlvqlr* m. 'rorkult, rorpinne'. Andra liknande bildningar är fvn. *hjalmlvqlr*, (*hjalmlun-*, *hjalmlur-*, *hjelmlur-*), *hjalmlarvqlr* och *hjalmlarskið* n. Jämför ags. *helma* 'styråra', eng. och holl. *helm*, ty. *Helm* 'handtag på styråran', samma ord som betyder 'hjälm'. *Hjälm* i dessa ord

⁶ J. Sahlgren (i: *Sydsvenska Ortnamnssällskapets årskrift* 1925, s. 27).

⁷ L. Weibull, *Nordisk historia* I, s. 64 med not.

⁸ K. G. Ljunggren (i: *Sydsvenska Ortnamnssällskapets årskrift* 1946-48, s. 37).

fattas som »huvan» på rodret.⁹ I namnet *Hjälmsjön* ingår säkerligen *hjälm* i betydelsen 'styråra'. Samma betydelse har fvn. *hjōlm* f. och de nämnda fvn. orden med förlederna *hjalm-*, *hjalmul-* osv. Äldre former är *helmil* och **hjalmil* med suffixet *-il* lagt till urn. *helm-* i stammen *helma-* 'hjälm'. Om *helm* och *helmil* urspr. har betytt 'rorkult, rorpinne' dvs. 'handtag på styråra', har orden, som ags. *helma* visar, tidigt kunnat användas om hela styråran. Anledningen till namnet på sjön är troligen dess form: sjön har formen av en styråra med handtaget i sydvästra ändan. På kartbilden är likheten påtaglig. Sjön är inte större än att den lätt kan överblickas från de rätt höga stränderna.

Det har alltså inte funnits något folk *ahelmil* eller *helmil*. Efter de fem folken i Skåne och södra Halland följer enligt Jordanes, från *helmil* (*Hjälmsjön*) räknat, närmast *finnaithae*, folket i vad som senare har kallats Finnveden. Det ursprungliga namnet har enligt en allmänt omfattad åsikt varit *Finnhed(en)*. Kanske är dock den riktiga ursprungformen *Finned*.¹⁰ Skrivningen *finnaithae* (om folket; med latinsk pluraländelse) medger en läsning både med och utan *h*; detsamma gäller de runinskrifter som har bevarat namnet. I ett namn **Finn-aið*, motsvarande isl. *Finn-eið*, fsv. *Finn-eh*, kan senare leden ha syftat på ett eller flera ed mellan *Hjälmsjön* och en rad andra sjöar nordost om denna (*Sör-sjöarna*, *Åsljungasjön* och den nu igenvuxna *Jällasjön* strax öster om *Åsljungasjön*). Än som förbinder sjöarna och avvattnar *Hjälmsjön* heter *Pinnån*, vilket kan vara ett äldre **Finnån* (med *f* som har utbytt mot *p*, liksom *f* i växtnamnet *finnskäg* har utbytt mot *p* i namnen *pinnskägga*, *pinnstagg*, gällande samma växt, *Nardus stricta*).¹¹ Leden *Finn* kan tänkas ha syftat på toppen av *Åsljungaklippan*, som dominerar hela trakten vid eden och som erbjuder en vidsträckt utsikt.¹² Jämför det tyska bergsnamnet *Finne* i Thüringen, motsv. keltiska *penn* 'huvud, bergstopp'. Namnet kan vara inhemskt germanskt. **Finnån* rinner rakt nedanför *Åsljungaklippan*; eden finns också där. **Finned* har säkerligen snart blivit namn inte bara på de närmaste eden utan på hela stigen utmed en rad sjöar och vattendrag upp mot Lagans krök vid det nuvarande Markaryd. Det är lätt att inse, att ett namn av detta slag kan förskjutas i färdledens riktning. Namnet har vandrat uppför Lagan till det cen-

⁹ F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* (*Helm* 1).

¹⁰ R. Kinander (i: *Smålands runinskrifter* h. 1, 1935, s. 113).

¹¹ OGB V: 192. A. Lyttkens, *Svenska växtnamn* 3, s. 1406 f.

¹² C. Fries, *Vår gamla bondebygd. Ett försvinnande herdlandskap* (i: *Svenska Turistföreningens årskrift* 1949, s. 146 f.).

trala Finnveden och slutligen blivit namn på bygden utmed Lagan och hela trakten däromkring.

Enligt en annan förklaring skulle namnet Finnveden vara ett äldre *Finnheden*, där förleden är folknamnet *finnar* i en ursprunglig betydelse 'sökare, kringströvare, jägare'.¹³

Fervir, fjäreborna, och gauthigoth, götarna, har redan nämnts. De senare omtalas som »ett kraftigt och mycket krigiskt folk». Texten fortsätter: *Dehinc mixi evagre otingis. Hi omnes excisis rupibus, quasi castellis, inhabitant ritu beluino* (alla dessa bor på djurens vis i urholkade klippor, liksom i fästningar). Efter *dehinc* (därifrån) följer tre ord som kappast kan motsvara tre folknamn. De flesta lärde har godtagit en läsning *mixti* (såsom i några handskrifter), fattat som latin 'blandade med'. *Evagre otingis* har man läst som ett ord och tolkat det som urspr. *auragreotingi* 'folket i Örgryte' (förr socken, nu i Göteborg)¹⁴ eller som *eua-greotingi* 'klippbebyggarna på öarna', 'ögrytingarna', syftande på folket på öarna mellan Hisingen och ranrikeborna i norr, förmodligen också på fastlandskusten i öster, där Grözbakka skipreidha låg (1465; senare Grötsbacka härad, nu Inlands Nordre).¹⁵ I *Örgryte, ö-grytingar och Grötsbacka* ingår fvn. *grjót*, fsv. *gryt* 'sten' (kollektivt), 'grus' m. m.

J. Svennung, som har lagt fram den senare tolkningen, anser att de urholkade klippor som Jordanes nämner här kanske har varit bygdeborgar och även stenbyggnader avsedda för människor och djur i fredstid.

Båda tolkningarna har något för sig. I båda fallen har anknytning kunnat ske till ett ortnamn inom det område som kan komma i fråga, om man vill följa textens ordning av folkstammarna. Men tolkningen av *eva* är diskutabel. Svennungs förslag förutsätter tidigt genomfört i-omljud. Här kan detta problem inte diskuteras, men det vore bra, om en lösning kunde fås utan att man behövde förutsätta detta omljud. Det är möjligt att ett *s* har fallit bort före *eva*. Jämför t. ex. skrivningen *gentes screrefennae* i Mommsens utgåva med *gentes rerefennae* (g. *reraefennae*, g. *rerefenne*) i goda handskrifter (*s* har enkelskrivits och *c* har fallit). Ett namn *seva* kan vara namnet på Sävån, här med syftning på dem som bodde i Sävédals härad och kanske längre uppåt ån^{15a}. Den forna

¹³ O. v. Friesen, Två fornsmländska bygdenamn (i: *Meddelanden från N. Smålands fornminnesförening* 8, 1926). E. Wessén, Nordiska folkstammar och folknamn. En översikt (i: *Fornvännen* 1969, s. 34 f.).

¹⁴ J. V. Svensson *a.a.* s. 128 ff.

¹⁵ J. Svennung (i: *Fornvännen* 1964, s. 82 ff.).

^{15a} K. A. Härje (i: *NoB* 1924, s. 178).

socknen Örgryte hörde till Sävedals härad. (Sæfudalr, Sæwudæl och Sæwudal är skrivningar från 1200-talet, OGB I, s. XI). E. Hellquist har tolkat namnet som en bildning till adj. fsv. *sæver* (*siæver*) 'lugn, stilla' (OGB I, s. 300) av germ. **sefan-* eller **seban-*.¹⁶ Man skulle alltså kunna räkna med att två folkstammar är nämnda efter *dehinc mixti*, den ena sävedalsborna, den andra grötsbackaborna. På båda ställena fanns ortnamn innehållande *gryt*. Båda folken kunde kallas grytingar. Det finns grottor i Sävedals härad (OGB I, t. ex. s. 335). Kanske beror textens ord om urholkade klippor blott på *gryt*-namnen: *gryt* är ju 'djurbo, särskilt bo för grävlingar och rävar'. *Mixti* 'blandade med' kan syfta på det förhållandet att götarnas land vid älven sköt sig emellan sävedalsbornas och grötsbackabornas områden. Ändelsen *-is* (*greetingis*) är inte felaktig vid läsningen *mixti*.

För att kunna ta ställning till de följande namnen måste man ha texten i sin helhet framför sig. Den lyder:

Sunt et his exteriores ostrogothae, raumariciae, ragnaricii, finni mitissimi, Scandzae cultoribus omnibus mitiores; nec non et pares eorum vinovilothe; suetidi cogniti in hac gente reliquis corpore eminentiores: quamvis et dani, ex ipsorum stirpe progressi, herulos propriis sedibus expulerunt, qui inter omnes Scandiae nationes nomen sibi ob nimia proceritate affectant praecipuum. Sunt quamquam et horum positura grannii, augandzi, eunixi, taetel, rugi, arochi, ranii, quibus non ante multos annos Roduulf rex fuit ...¹⁷

Här står sålunda: Längre bort än dessa bor östgötarna, folket i Romerike, folket i Ranrike, de mycket fredliga finnarna, fredligare (mindre?) än alla andra Scandia-bebyggare, ävenså deras gelikar vinovilothe; suetidi, kända inom detta folk för att vara resligare än övriga i fråga om kroppslängd, fastän även danerna, som har utgått ur deras stam, har fördrivit herulerna från deras boplatser, (danerna), som för sin räkning gör anspråk på särskild berömmelse bland alla Scandias folk för sin reslighet. Samma läge som dessa har även grannii, augandzi, eunixi, taetel, rugi, arochi, ranii. Över dessa var för ej många år sedan Rodwulf konung ...¹⁸

¹⁶ E. Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok* (sävlig).

¹⁷ Iordanis Romana et Getica rec. Theod. Mommsen (*Monumenta Germaniae historica, Auctores antiquissimi* V: 1, Berlin 1882, omtryckt 1961). L. Weibull, *Nordisk historia* I, s. 122 ff. J. Svennung (i: *Fornvännen* 1964, s. 65 f.).

¹⁸ E. Wessén, *a.a.* s. 15. J. Svennung (i: *Fornvännen* 1964, s. 101). Dens. *Från senantik och medeltid* II, s. 49.

I en vid krets utanför fjäreborna, götarna och vad som här har tolkats som sävedalingarnas och grötsbackabornas områden bor östgötarna, folken i Romerike och Ranrike, finni, vinoviloth, suetidi och dani. Enligt Svennung har emellertid ett parti av texten av någon orsak blivit rubbat; hans försök att återställa den ursprungliga lydelsen leder till att finni och vinoviloth lösgöres från sitt samband med de övriga stammarna i den nämnda kretsen. Dessa båda folk flyttas upp i höga nord: finni identifieras med de förut av Jordanes nämnda skridfinnarna (*screrefennae*); *vinoviloth* tolkas som 'kväner'.¹⁹ Såsom strax skall visas finns det inget hinder för att läsa texten utan någon omredigering.

Finni har säkerligen bott öster om folket i Romerike och nordost om folket i Ranrike, i gränstrakterna mellan Sverige och Norge, såsom redan Müllenhoff ansåg; se hans kommentar till Mommsens utgåva av *Getica* (s. 159). Samma uppfattning har L. Weibull och J. V. Svensson.²⁰ Adam av Bremen talar om ett folk *finnedi* som jämte *vermilani*, värmlänningarna, bor mellan Norge och Sverige. De är nu kristna säger han och hör till Skara stift.²¹ På en karta över Nordeuropa enligt Adam av Bremen (av Bjørnbo) är *Finnedi* och *Wermilani* grannar.²² All sannolikhet talar för att *finnedi* är ett annat namn på Jordanes *finni*. Dessa har av namnet *finnedi* att döma bott vid ett eller flera ed vid den urgamla färdleden mellan Vänern och Glommen över GlafsJordanen och utmed Vrångsälven. Närmast tänker man på Jösse härad i Värmland, äldre *Judhsedhs* härad. Jämför också *Eda* (socken) nära gränsen till Norge och *Eidskog herred* väster om gränsen. Folknamnet *finni* kan ha lösgjorts från ett ortnamn **Finned* (äldre **Finneid*). Kanske har detta betecknat samma ed som namnet *Jösse* (*Judhsedh*), edet där Jössälven bildar en fors, Jösseforsen, vid utloppet i GlafsJordanen. Namnbytet kan ha varit en följd av kristendomens införande, då det i lag stadgades förbud för att »tro på finnar eller trollkäringar» eller »fara till finnar», »göra finnfärd och spörja spådom» osv. Förra leden i detta namn **Finned* skulle kunna syfta på Bergsklätten, en höjd med bronsåldersrösen, som reser sig 66 m över GlafsJordanens yta och ligger en knapp kilometer söder om edet vid Jössefors. Bergsklätten har säkerligen gjort tjänst som sjömärke och visat vägen in mot edet för den som kom båtledes söderifrån på GlafsJordanen.²³ Jämför förklaringen av namnet *finnithae*. Jordanes' *finni* kan

¹⁹ J. Svennung (i: *Fornvännen* 1964 s. 90 f.).

²⁰ L. Weibull, *Nordisk historia* I, s. 65. J. V. Svensson *a.a.* s. 137.

²¹ Se t. ex. J. Svennung, *Från senantik och medeltid* I, s. 95.

²² Se t. ex. L. Weibull *a.a.* s. 136.

²³ *Med arkeologen Sverige runt*, s. 270.

inte ha varit samer eller finnar. Müllenhoffs föreslagna läsning *minores* i st. f. *mitiores* (i Mommsens utgåva) har säkerligen inget reallt underlag. Den ursprungliga texten kan mycket väl ha haft *minores*, men i så fall beror uppfattningen att finni varit småväxta troligen på en förväxling med skridfinnarna. Annan förklaring är väl också tänkbar.

J. V. Svensson har velat identifiera vinoviloth med vermilani hos Adam av Bremen. Svårighet bereder i synnerhet ordslutet *-oth*, vilket Svensson också tillstår.²⁴ Müllenhoff vill i *vinoviloth* se en beteckning på folket i det gamla norska landet Vingulmørk, dock utan att tala om, på vilket sätt namnen hänger samman.²⁵ Troligen har Müllenhoff rätt. Det först *o*-et kan vara felläsning för *c*, som ursprungligen kan ha avsett *g*-ljud (jfr i samma text utgåvans *arctoa* mot *arotoa* i den äldsta handskriften; utgåvans *innavigabili* mot *innaucabili* i de tre äldsta handskrifterna).²⁶ En skrivning *uinguloth* kan vara ett äldre *uingulloth* (jfr *l* och långt *i*). — Det gamla Vingulmørk låg runt Oslofjorden. Ungefär mitt i landet sköt den stora udde ut vars spets kallas Nesodden. Senare leden i **Vinguloth* kan förklaras liksom *-oth* i det förut behandlade namnet *vagoth*. *Vinguloth* betyder således 'Vinguludde'. Folknamnet skulle ha pluraländelse, men denna har utelämnats liksom i *vagoth* (jfr också skrivningen *gauthigoth*). Texten säger att folket i **Vinguloth* var likartat med finni (*pares eorum*). Kanske avses 'lika fridsamma (fredliga)'. Av jämförelsen framgår att man får söka de båda folken inom närliggande områden.

Efter *vinoviloth*, här tolkat som folket i Vingulmørk vid Oslofjorden, kommer partiet om *suetidi* och *dani* samt, liksom insprängd, en upplysning om att danerna har fördrivit herulerna. Som J. V. Svensson har visat kan formen *suetidi* förklaras av ett ursprungligt *suethiudi* (*h* har utelämnats; ett långt *i* jämte *u* har lästs som *hi*; slutligen har också detta *h* fallit bort).²⁷ Namnet är alltså *Sveþiuð*, skrivet *Suethiud*, jämte latinsk pluraländelse för beteckning av folkstammen. Jämför isl. *Svþjóð*, fsv. *Svethiudh*, egentligen 'sveafolket'. Tidigare har Jordanes omtalat svearna, *suehans*. *Suetidi* syftar på svearna i Svea rike, *dani* syftar på de daner som fördrev herulerna och grundade danska riket, om detta har forskarna sedan länge varit ense. Men detta stämmer inte med den ordning man

²⁴ a.a. s. 137.

²⁵ Müllenhoff i Mommsens utgåva av *Getica*, s. 166.

²⁶ L. Weibull, *Nordisk historia* I, s. 123, noterna 63 och 42.

²⁷ a.a. s. 138 f. Jfr J. Svennung (i: *Formvännen* 1964, s. 93): uttrycket i *Sveþiuþu* har vid latinisering fått mellanstavelsen försvagad till *i*.

kunde vänta sig enligt texten. Det blir ett tvärt kast i framställningen, om man från en grupp folk vid Oslofjorden och öster därom hän mot västra Värmland hoppar över till svearna vid Mälaren och danerna vid Öresund och Bälten. Som nämnts har Svennung ansett sig böra redigera om texten. Han utgår från orden *horum positura* 'samma läge som dessa'. Den grupp som börjar med *grannii*, folket i Grenland (Telemarks kustland), kan inte ha bott nära danerna eller herulerna, menar Svennung. Han säger: »Av sakliga skäl måste vi nämligen här antaga ett grovt fel från Jordanes' sida vid excerperingen och att ordet 'dessa' (*horum*) åsyftar Romerike- och Ranrikeborna (nr 16–17), och ej de senast nämnda *Herulos* eller *Dani* (nr 21–22).»²⁸ Svennung flyttar därför partiet *Sunt quamquam et horum positura* t. o. m. *ranii*, så att det kommer strax efter *ragnaricii*. Såsom redan antytts på tal om *finni* och *vinoviloth* kan ett sådant kraftigt ingrepp undvikas. I stället för att frångå texten kan man försöka följa den. I så fall får man ompröva ett par av de namntolkningar som hittills ansetts säkra.

Eftersom *suetidi* och *dani* nämns strax efter en grupp folkstammar öster om Oslofjorden, av vilka *vinoviloth* nämnes sist, samt före *grannii*, folket i Grenland, ligger det rätt nära till hands att undersöka om inte *suetidi* kan vara ett folk som har bott någonstans i Vestfold fylke. Det vore ju rätt märkvärdigt, om folket i Vestfold skulle ha försummats i en synbarligen fyllig uppräknig av de viktigaste bland kustfolken från Skåne t. o. m. Norges västkust. Jordanes' *suetidi* kan vara folket i södra delen av Vestfold. Senare delen av namnet, *-hjuð*, *-hjóð*, lever kanske kvar än i dag i *Tjølling herred*, om man ser till de äldre namnformerna *þiodalyngs* s. (RB 52 m. fl. ställen), *a þiodalyngi* (DN I 301, 1367 m. fl.) osv. (Se Norske Gaardnavne 6, s. 287.) Namnet, urspr. **hjóðalyng*, *hjóðlyng*, har i början varit kyrkplatsens namn. Dess första led är *hjóð* f. 'folk', dess andra led *lyng* n. 'ljung' (växtnamnet). Senare leden förekommer också osammansatt som ortnamn och får då anses betyda 'ljungbeväxt ställe, ljunghed' (denna betydelse här). Namnet har tolkats dels som *hjóðarlyng* 'Lynghede, brugt som Tingsted for det almindelige Bygdeting (Herredsting)'; dels som ett namn med *hjóð* i samma betydelse som i *hjóðá*, 'huvudälv', således »Hovedtinget, som har været holdt her; endnu saa sent som i 1557 holdtes et Ting paa Tjølling for Almuen i hele Brunla len» (a. a. s. 288).

Ett gammalt bygdenamn, som har varit knutet till denna trakt, är

²⁸ a. a. s. 95.

Skiringssalr. Gamla former av namnet är *i Skiringssal* (Heimskringla), *i Skirms sal* (Fagerskinna) m. fl. Dessutom återgives detta namn efter hålogalänningen Ottars berättelse av kung Alfred den store i ett tillägg till hans översättning av Orosius' världshistoria. Skiringssal anses väsentligen ha motsvarat Tjölling herred. Den hamn eller sjöhandelsplats, som omtalas av kung Alfred, har man trott sig kunna söka vid den nuvarande gården Kaupang i Tjölling herred (gårdnamn nr 12), och den från Ynglingakungarnas historia kända kungsgården Geirstaðir, som säges ha legat på Vestfold, har man allmänt antagit vara gården Gjerstad i detta härad. S. Bugge anser att förra leden i *Skiringssalr* betyder 'den strålande Ings', så att vi här skulle ha namnet på den gud eller hero, som av angelsaxarna kallades *Ing* men som i fornnordiskt språk annars kallades *Yngvi* (a. a. s. 304 f.). Yngve är som bekant ättefadern till Ynglingarna (Yngve-Frej, fvn. Yngvifreyr).

Det är i och för sig ingenting som hindrar ett antagande att ett folknamn motsvarande fvn. *Svíþjóð* har uppstått på norsk mark längst i söder i Vestfold fylke. Båda namnelementen är kända i fvn. Namnet *Skiringssalr* visar att folket dyrkade den strålande Ing eller Yngve. Som bekant ledde kungaätten i Vestfold sina anor tillbaka till den svenska ynglingaätten, vilken ansågs härstamma från Yngve-Frej. Tjodolf från Hvin skrev sin stora dikt Ynglingatal till ära för Harald hårfages kusin Ragnvald, kung över Vestfold. Dessa fakta tillsammans gör det knappast möjligt att anse namnet *suetidi* såsom uppkommet oberoende av namnet *Svíþjóð* med syftning på svearna. Ett orsaksammanhang måste rimligtvis föreligga. Folknamnet *suetidi* hos Jordanes är urspr. *suethiudi*, samma namn som isl. *Svíþjóð* (bortsett från latiniseringen). Det avser samma folk som detta, alltså svear (runsv. Sveþiup. Att sluta av namnet och övriga omständigheter har det funnits ett av svear innehaft område i nuvarande Tjölling herred, omfattande det gamla Skiringssal. Här har tydligen varit ett handelscentrum (Kaupangr). Tjodolf från Hvin anknyter som bekant den vestfoldska kungaätten till ynglingakungarna hos svearna med hjälp av en länk över Värmland, nämligen sagogestalten Olof trätälja, vars son Halvdan vitben togs till hövding och gavs kunganamn av en skara svear och efter sin död högsattes i Skäreid i Skiringssal. Detta är saga. Vestfolds kungar har i stället anknytning till sveakungarna genom en annan länk, som har sträckt sig över havet. En sjöhövding, kanske en kungason, från svearnas land har väl kommit med skepp och manskap i syfte att driva köpenskap och skaffa sig härskarmakt. Han har nått sitt mål och satt sig fast i Skiringssal. Så

småningom har svearna här smält samman med norrmännen. Språket lade inga hinder i vägen. Ur svearnas stam utgick Vestfolds kungaätt. Tjodolfs dikt Ynglingatal bygger utan tvivel på ett äldre svenskt ättekväde och troligen även på några därmed sammanhängande prosasagor.²⁹ Den stora bekantskap med sveakväden och sveasagor som Tjodolf visar sig ha, får en god förklaring om man kan peka på en svensk bosättning i Skiringssal under flera århundraden. Den strålande Ing, som svearna i Skiringssal dyrkade, var ju själva ättefadern för Ynglingaätten, och ättledning från honom har säkerligen varit ett omtyckt ämne i deras diktning. Sålunda förklaras mycket i samband med Ynglingatal och Vestfoldkungarnas härstamning, om man följer Jordanes' framställning och sätter in *suetidi* på den plats bland folken, som motsvarar namnets plats i namnräkan.

I samband med *suetidi* nämnes *dani*, som har utgått ur deras stam, alltså utgått från svearna i Skiringssal. Märkvärdigt nog kan man i Vestfold också finna en plats med ortnamn, som innehåller namnelementet *dan*. *Danakleif* på Slotsbjerget i Tønsberg, som nämnes i Håkon Håkonssons saga, kan möjligen vara sammansatt med folknamnet *danir*. Kanske kan också *Danholmen* vid nordspetsen av Nøtterø innehålla folknamnet.³⁰ Tønsberghus på Slottsfjellet (= Slotsbjerget) var från Håkon Håkonssons tid en av rikets stora borganläggningar. Det finns en hel del ortnamn i Sverige och Norge med namnelementet *dan*. I flera av dessa ingår säkerligen folknamnet, i andra troligen ett naturnamn *dan*. Enligt E. Wadstein syftar namnet *Danmark* ursprungligen på det forna danska gränsområdet mot söder och betyder egentligen 'vattenbesköld, sank gränsmark'; till mlty. *dane*, *dene* 'sidländ, av flodvattnet översköld mark'; ags. *denu* 'dal', sv. dial. *dank(e)* 'sankt ställe', eng. adj. *dank* 'våt' samt sanskr. *dhānvati* 'rinner' osv.³¹ I det svenska ortnamnet *Danmark*, socken, Uppsala län, kan förra leden syfta på de sankna områdena vid Föret, där Fyrisån rinner ut en i vik av Mälaren. *Danakleif* och *Danholmen* vid Tønsberg kan ha fått namn av den vatten-sköldja sankna marken vid Byfjorden väster om Tønsberg, där tidvattnet gör sig gällande. Innanför Byfjorden är en lågt liggande slätt. Här ligger Sem, Jarlsbergs huvudgård, urspr. kungsgård (Sæheim). Marken vid kusten är källsprängd. Jämför namnet *Ilene* på terrängen här och ett försvunnet namn *Ilastodum* samt gårdsnamnet *Ilebrekke* i Sem,

²⁹ H. Schück och K. Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* I, s. 69 ff. (Tredje uppl.)

³⁰ *Norske Gaardnavne* 6, s. 11.

³¹ E. Hellquist, *Svensk etymologisk ordb.* (Danmark), med hänv. t. Wadstein.

till orden **ili* och *ila* 'källa'.³² Det är möjligt att de som bodde här vid den av flodvattnet översköljda kusten en gång i tiden har kallats *daner* efter ett naturnamn motsvarande mlty. *dane* och att samma naturnamn ingår i namnen *Danakleif* och *Danholmen*. Mellan *Danakleif* vid Tönsberg och Tjölling herred är avståndet 25 km. Folket vid *Danakleif* och den sankta slätten däromkring, *dani*, var säkerligen av samma stam som *suetidi*, dvs. *Svipioð* eller sveafolket, i Tjölling, tidigare kallat *ljodlyng*. Vestfolds kungar av Ynglingaätten, med säte i Tönsberg, kunde räkna sin härstamning från *Svipioð* i Tjölling, där Skir-Ing dyrkades, den glänsande Ing (=Yngve). Överför man förhållandet mellan fursteätter till förhållandet mellan folkstammar, blir slutsatsen att *dani* hade utgått ur *suethiudi*, »ex eorum stirpe». Så kommer frågan om det är dessa *dani* som har utdrivit herulerna ur deras egna boplatser. Då man med ovanstående tolkningar för ögonen ser att Cassiodorus och genom honom Jordanes var riktigt underrättade av en sagesman, som tydligen har haft väl reda på sig, kan man inte finna någon anledning till misstro i fråga om uppgiften om herulernas utdrivande. Man bör godtaga denna såsom den mest sannolika. Folket i Vestfold kan ha gått i spetsen för en kraftsamling som har omfattat flera norska stammar och kan genom upprepade anfall och inhugg till slut ha kastat herulernas välde över ända. Herulerna kan, som Wessén har påpekat, ha försvagats genom avtappning av stridbart manskap i stor skala.³³ Man vet ju att många heruler drogs med i folkvandringstidens krigsföretag.

Det finns några omständigheter som pekar på samma förklaring av namnet *dani*. Danerna kallas i *Beowulf* ett par gånger *Ingwine*. I *Beowulf* tillkommer sålunda detta namn icke svearna. Om nu *dani* var av samma stam som *suetidi* i Tjölling eller Skiringssal, får saken en naturlig förklaring.

Danerna kallas i *Beowulf* omväxlande östdaner, västdaner, söderdaner (syddaner) och norddaner. Som Wessén påpekar är det anmärkningsvärt att väderstrecksbeteckningarna så ofta brukas just i danernas namn. Det saknar motstycke. Om nu danerna ursprungligen kommit från Vestfold och fått sitt namn där, är det lätt förklarligt att man, efter det att herulerna fördrivits, skilde på norddaner och syddaner. Den fortsatta uppdelningen kan återföras till verstekniska omständigheter (allitteration, poetiska prydnader).

³² *Norske Gaardnavne* 6, s. 249 och s. 221. Rektangelkart 9 D Tönsberg.

³³ E. Wessén, *a.a.* s. 16.

Danmarks kungar tillhörde sköldungaätten, vars stamfader bar det egendomliga namnet Halvdan. Wessén har påpekat detta; han anser att namnet Halvdan vittnar om folkblandning och härrör från en tid, då de erövrade danerna sammansmälte med den äldre, besegrade heruliska befolkningen. Förklaringen är tilltalande.³⁴ Namnet Halvdan förekommer också i den norska kungaätten och längre tillbaka i Vestfolds kungaätt. Harald hårfagers fader hette Halvd ansvarte; dennes farfars farfar hette Halvdan, och hans farfar var Halvdan vitben. Med denne slutar ättföljden bakåt i tiden; resten förlorar sig i sagans töcken med Olof trätälja. Att namnet Halvdan varit med från början bevisar väl i sig själv ingenting men går å andra sidan bra ihop med det övriga. Namnet kan vara ett minne från danernas erövring av herulernas land.

L. Weibull ställer sig (1925) mycket skeptisk mot Jordanes' uppgifter att danerna har utgått ur svearnas stam och att de har utdrivit herulerna.³⁵ Detta ställningstagande var på sin tid välgrundat, med den tolkning av folknamnen som då var den allmänt antagna. Med den nya tolkning som har lagts fram här ändras förhållandena totalt. Slutatserna blir annorlunda, och värdesättningen av uppgifterna hos Cassiodorus-Jordanes får omprövas. Det här sagda kan sammanfattas så:

1. Svearna har haft en handelskoloni i Skiringssal. Vestfolds kungar och genom dem den första norska kungaätten härstammade från dessa svear.
2. Danerna har utgått ur denna sveastam.
3. Danmark har sitt namn efter dessa daner. Folknamnet är bildat till ett namn på den av flodvattnet översköljda sanken på slätten vid Tönsberg (jfr Danakleif och Danholmen).
4. Danerna i Vestfold har lett anfallen mot herulerna, tagit dessas land i besittning och blivit grundare av det danska riket, som har fått namn efter dem.

Sedan suetidi och dani har omtalats nämnes mera i förbigående herulerna, som har fördrivits från sina boplatser i Skandinavien. Texten fortsätter med grannii i Grenland (telemarkskusten omedelbart väster om Vestfold). Efter grannii kommer augandzi, folket i Agder. Sedan följer ett par osäkra namn. Texten lyder enligt Mommsen: *eunixi, taetel, rugi, arochi, raniï*. Orden *eunixi, taetel* ser gåtfulla ut och har väl trots allt ännu inte tolkats övertygande. Mommsens uppdelning av orden är

³⁴ E. Wessén, *a.a. s.* 17.

³⁵ L. Weibull, *Nordisk historia* I, s. 68.

troligen felaktig.³⁶ Svennung föreslår en läsning *eunixi et aetelrugi*. I det förra ordet ser han ett urnordiskt **eu-n-isk-iR*, bildad till urn. **aiiō-* 'ö', med i-omljud och med dubbel suffixutvidgning (Suffixhäufung); konsonantomflyttning (sk ändrat till x) skulle ha inträtt vid latiniseringen. Namnet skulle syfta på öborna utanför Rogaland (och kanske även utanför södra Hordaland).³⁷ *Aethelrugi* översätter Svennung med 'ädelrygerna', 'de äkta rygerna' och ansluter härvid till en tidigare tolkning av S. Bugge (alternativt redan Munch) 'fastlandsrygerna', 'huvudrygerna' i motsats till utflyttade ryger. Jfr norska ortnamn som *Adalby*, *Aðal-Eidangr*, isl. *aðalbyr* 'huvudbygd' osv. I fråga om skrivningen *aetel-* antar Svennung påverkan från anglosaxiskt håll (jfr kunganamnen *Ædelberht*, *Æthelstan*).³⁸ Tolkningarna är något riskabla, t. ex. med tanke på det antagna tidiga i-omljudet och på anglosaxisk påverkan. Ett annat tolkningsförslag skall därför läggas fram här.

Jag antar att ett *r* har fallit bort före *eunixi* (jämför i Mommsens utgåva *Mantuanus*, i handskr. P: *antuanus*; utgåvans *arctoi*, i handskr. Va och Frec.: *rctoi*, resp. *rethoi*; om *screrefennae* och *rerefennae* m. fl. se ovan under *mixti*, *evagre* osv.).³⁹ Orden kan uppdelas *reunixitae telrugi*. Med läsningen *uu* i st. f. *un* fås ordet *reuuixitae*, en latiniserad form (med pluraländelsen *ae*) som kan motsvara ett urnordiskt **reuving(s)ida* (äldre *-sidōn*). I nutida språkdräkt blir detta *Ryving(s)ida*. Namnet betyder 'havssidan (dvs. stranden eller landet) vid Ryvingen'. Ön Ryvingen ligger längst söderut i Norge. Kråkøa ett par kilometer längre ut till havs är Norges sydligaste punkt. På Ryvingen står Norges sydligaste fyr torn. Med Ryvingssidan har man väl menat kusten väster om Ryvingen. Här ändrades kursen när man kom seglande utmed land från nordost. Ungefär samma betydelse som *sida* har namnet *Lista* (Listerlandet), fvn. *Listi* m., samma ord som fvn. *lista* f. 'list, kant, bård, rand' med motsvarigheter i sv. och da. Ett annat namn med ungefär samma betydelse är *Jären*, no. *Jæderen* eller *Jæren*, fvn. *Jadarr* m., samma ord som appellativet *jadarr* m. 'kant', motsv. fsv. *iæpur*, sv. dial. *jäder* 'kant (på väv)'

Det finns alltså möjlighet för att kustlandet vid Lista och Jären har kommit med i Jordanes' förteckning, nämligen i inbyggarnamnet **reuuixitae* 'de som bor vid Ryvingssidan'.

³⁶ J. Svennung, *a.a.* s. 98.

³⁷ *a.a.* s. 96 f.

³⁸ *a.a.* s. 98 f.

³⁹ L. Weibull, *Nordisk historia*, s. 122 ff., noterna 2 och 17.

Namnet *telrugi* återstår. Förra leden kan säkerligen inte vara annat än ett ord motsvarande fvn. *þel* n. 'grund, botten'. Namnet *telryger* får antas syfta på de ryger som bodde innanför *Ĵaðarr*, alltså Jären 'kanten'. Folknamnen *reuuingsitae* och *telrugi* svarar mot de två delarna av Rogaland: havssidan och fjordarna (fjordbottnarna). Namnleden *þel* återfinnes i namnet *Telemark*, fvn. *þelamørk*. Telemark gränsar till Rogaland. Namnet *Telemark* kan förstås som 'landet vid gränsen till telrygernas land (*þelrogaland)'.

Namnet *arochi* skall läsas *harothi* och betecknar hordarna, alltså folket i Hordaland. Tolkningen är längesedan fastslagen (*Zeuss*). Namnet *rani* har, väl med rätta, ansetts syfta på folket vid Raumelfr eller Rauma i Romsdalen, Möre og Romsdal fylke.

Enligt Mommsen (*a.a. s. XLV*) måste man utgå från att den gemensamma arketyper till handskrifterna har varit skriven med »Scotticis litteris». De tolkningar ovan som bygger på paleografisk metod, får således bedömas med denna bakgrund.

Inför de nya tolkningarna av ett antal nordiska folknamn hos Cassiodorus-Jordanes vill man kanske i någon mån ändra sin uppfattning om framställningen av Scandza och dess folk. Verket visar sig mera pålitligt än man hittills har trott.

Tillägg. Ordräcken *mixi evagre otingis* behandlas också av A. Janzén i *NoB* 1970, 58, s. 5 ff., (utkom i dec. 1971).

Summary

The names of the Northern tribes in the Gothic history of Jordanes, called *Getica*, have been the subject of much discussion. These names are once more examined here and a number of new interpretations are proposed. No new material is introduced into the debate. Diverging from earlier interpretations, the author has based himself firmly on the text—even where this may seem to be misleading—in an endeavour to arrive at a reliable picture of the reality behind the names. The result has been a reevaluation with implications both for history and philology.